

УДК 811.111'42

ББК 81.0

ДИСКУРС ЯК ПРОСТІР РЕАЛІЗАЦІЇ МЕНТАЛЬНИХ СТРУКТУР

КАЧМАР О.Ю.

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття дискурсу. Особлива увага приділена аналізу його структури, а також кореляції з текстом. Описано участь ментальних структур у категоризації дійсності. У висновках узагальнено характеристику фрейму та гештальту як ментальних структур, що реалізуються в дискурсі.

Ключові слова: дискурс, текст, ментальна структура, гештальт, фрейм.

The article deals with the main approaches to the definition of discourse. Special attention is paid to the analysis of its structure and correlation with text. Mental structures involved in categorization of reality are characterized in it. In conclusions, an attempt is made to analyze frame and gestalt as mental structures implemented in discourse.

Keywords: discourse, text, mental structure, gestalt frame.

Дискурс – це термін, який у різних варіаціях уживають на позначення динамічного лінгвістичного об'єкта. Однак, незважаючи на поширеність цього поняття, його активне використання як об'єкта, так й інструментарію останніх мовознавчих пошуків, воно і досі немає чіткого й однозначного витлумачення. Більше того, огляд досліджень дискурсу в різних дисциплінах доводить актуалізацію плюралізму думок на предмет його дефініції. Найбільш загальне й ґрунтовне за змістом, на наш погляд, його визначення трактується як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними-прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; як текст, узятий у поняттєвому аспекті; цілеспрямована соціальна дія, яка характеризує взаємодію людей і механізм їхньої свідомості. У такому розумінні дискурс видається не як статичний об'єкт екзистенціального простору мовного колективу, а, скоріше, – як зразок динамічної комунікації.

Комплексність і багатозначність визначення дискурсу не стоїть на заваді його вузькоспрямованого трактування з акцентуванням певного аспекту, найбільш релевантного для проведення дослідження. Так, наприклад, Т.А. ван Дейк прирівнює дискурс до структурної одиниці соціокультурної взаємодії та єдності інтересів, цілей і стилів [17]. Д. Шифрін ототожнює дискурс з висловлюванням та виділяє при цьому кореляцію форми і функції як цілісність функціонально організованих одиниць мови [25, р. 34–41]. Визначаючи дискурс, П. Серіо не може зупинитися на однозначному трактуванні й пропонує вісім визначень розглянутого терміна. Автору вдається прирівняти дискурс до мови або будь-якого висловлення, обмежити його розмір до фрази, з одного боку, та бесіди, – з іншого, вказати на його прагматичну основу або здатність впливу на реципієнта з урахуванням ситуації, описати дискурс як соціально обмежений, виокремити актуалізацію мовних одиниць у межах дискурсу, а також відзначити інструментальну роль дискурсу як особливого конструкту для пошукових цілей [12, с. 28]. А.І. Варшавська зазначає, що дискурс – це ментально-мовний процес, у той час як текст є його результатом, тому пропонує термін “дискурс-текст” [4, с. 97]. М.Л. Макаров визначає дискурс у термінології “текст-пропозиція-висловлювання”. Згідно з такою інтерпретацією, основною функцією дискурсу є виявлення балансу діади “текст-пропозиція” [10, с. 17]. Ідентичне твердження пропонує Дж. Ліч, який уважає, що дискурс реалізується за допомогою повідомлення, в якому відображено текст [23, р. 179]. Взаємозв'язок тексту і дискурсу відзначає й В.В. Богданов,

припускаючи, що текст і мова виступають як аспекти дискурсу, тобто, корелюють з родовим поняттям дискурсу як його різновиди [3, с. 42]. Однак, “дискурс – це мова, “занурена у життя”, тому на відміну від терміна “текст” він не застосовується до давніх текстів, зв’язки яких з життям не відновлюються безпосередньо” [1, с. 136–137]. Виявляючи принципову відмінність між текстом і дискурсом, Т.А. ван Дейк вбачає дискурс у висловленому тексті, а останній ототожнює з абстрактним граматичним конструктом сказаного, співвідносячи текст із системою мови, а дискурс – із мовленнєвою подією в режимі реального часу [5, с. 35]. О.С. Кубрякова розглядає термін “дискурс” як лінгвістичний об’єкт досліджень у режимі online [6, с. 72–81].

Проаналізувавши погляди вчених на проблему дискурсу, можна дійти висновку про те, що текст – це певна статична єдність, формальна конструкція, актуалізована в дискурсивному просторі в режимі реального часу з урахуванням позамовних чинників. Відповідно, дискурс можна трактувати як динамічне утворення з текстових єдностей різного порядку, пов’язаних між собою. Однак, настільки широке визначення дискурсу не може бути застосоване в конкретному дослідженні, оскільки великі абстрактні поняття типу “дискурс” слід розглядати, виходячи з аналізу його елементів і зв’язків між ними, а також тих структур, які реалізуються в ньому.

Мета статті – конкретизувати структуру дискурсу та описати ментальні структури, які в ньому актуалізуються.

Досягнення мети передбачає реалізацію ключових завдань:

- проаналізувати різні підходи до визначення структури дискурсу;
- розкрити механізм сприйняття смислу інтерпретатором в дискурсивному просторі під час декодування інформації;
- простежити й урахувати інтенції конструктора у створенні дискурсу у процесі кодування інформації;
- визначити основні типи ментальних структур, актуалізованих у дискурсі.

Таке різнобічне дослідження передачі смислу в контексті дискурсу при актуалізації ментальних структур та їхньому розгортанні сприяє найбільш об’єктивному дослідженню.

Структура дискурсу як і його визначення не є однозначними. Так, наприклад, У. Манн і С. Томпсон, засновники теорії риторичної структури, постулюють наявність дискурсивних одиниць, пов’язаних риторичними зв’язками. Термін “риторичний” у їхньому розумінні – це здатність одиниць поєднуватися у разі необхідності з урахуванням та задля досягнення комунікативної мети. Розглянуті одиниці, як зазначають автори, можуть бути різними за обсягом – від окремих клауз до безпосередніх конститuentів цілісного дискурсу. Крім того, структура дискурсу репрезентована в якості обміну та взаємозв’язку мовних дій, фаз мовної взаємодії і т.ін. [цит. за пр.: 10, с. 174–182]. На думку Т.А. ван Дейка, одиницями дискурсу є не вислів чи текст, а цілі комунікативні події та комунікативні акти, у яких виділяють адресата й адресанта, їх нелінгвістичні параметри та особливості конкретної ситуації [5, с. 15]. На підставі визначених критеріїв Дж. Юл визначає мовленнєвий акт як мінімальну одиницю дискурсу, при цьому трактує його як дію, здійснену за допомогою висловлювання [29, р. 47]. У конwersаційному аналізі в розрізненні функціональних видів дискурсу виділяються такі одиниці, як розмова (conversation), топик (topic), послідовність (sequence), суміжна пара (adjacency pair), рештки (репліковий крок) (turn) [24, р. 698]. Перераховні одиниці дискурсу, як відзначають дослідники, перебувають у комунікативній взаємодії (interaction), трансакції (transaction), обміні (exchange), ході (move), комунікативному акті (act) [26; 27].

У традиційному розумінні структура дискурсу включає мікро-, макро-, глобальну та локальну структуру. Таким чином, вважається, що мікроструктура – це найменші складники дискурсу. Макроструктура, навпаки, – більш значуще утворення, що охоплює тематичні, часові, референціальні єдності тощо [17; 19].

Близькими за визначенням до сьогодення є положення, що розробляються Т.А. ван Дейком і Н.Д. Арутюновою. Згідно з Т.А. ван Дейком, структурою, що організує систему дискурсу, слугує гештальт в єдності процесу і результату (talk and text [21]. На думку Н.Д. Арутюнової, життєвий контекст дискурсу моделюється у формі “фреймів” (типових ситуацій), або “сценаріїв”, що роблять акцент на розвитку ситуацій [1, с. 137]. Попри полярні погляди на специфіку, властивості, якості та структуру дискурсу, можна дійти висновку про те, що дискурс – це комплексне динамічне утворення, втілення якого в ментальному просторі свідомості слугують конструкти різних рівнів.

Не менш релевантними є праці У. Чейфа про формулювання когнітивно-прагматичних критеріїв, у центрі яких – сфера свідомості та сфера мови в їх взаємодії і кореляції [14; 18]. У зв'язку з цим у поле зору дослідження потрапляють такі проблеми, як обґрунтування мовних механізмів на базі дослідження процесів свідомості і питання письмового / усного мовлення в їх зіставленні. У структурному аспекті для У. Чейфа дискурс – це об'єднання інтонаційних одиниць, тобто квантів дискурсу, кожен з яких прирівнюється до одного фокусу свідомості або нового елемента інформації у змістовому плані. Доступна інформація (або проміжна стадія) між минулим і новим називається топіком. У межах інформаційної конверсії, яка охоплює інтонаційні одиниці, увагу привертають ідеї об'єктів, подій і якостей, які прийнято називати концептами. Такі концепти, на думку У. Чейфа, можуть перебувати у трьох стадіях активізації: 1) “активному” стані, що ототожнюється з класичною назвою інформації; 2) “напівактивному” стані – це інформація, що має доступ і посідає проміжне положення між “минулим” і “новим”; і 3) “неактивному” стані, що співвідноситься з новою інформацією [18]. Таким чином, спираючись на дослідження У. Чейфа, можна сказати, що дискурс – це система, мережева організація гештальтів, які, залежно від інтенцій комунікантів, по чергово опиняються в режимі “активність” [18]. Можна припустити, що дискурс – це гештальт (у термінах Т.А. ван Дейка), у межах якого функціонують менші за топіковою вагомістю гештальти, а також спостерігається поетапна активація останніх в результаті поступового зміщення фокусу свідомості інтерпретатора дискурсу. Відповідно, для суб'єкта такі структурні одиниці, а вірніше, – для його свідомості, перебувають у стані різної активності. Роль стимулу для свідомості інтерпретатора дискурсу щодо розгортання ментальних структур у певному поетапному порядку відіграють опорні лексеми. Однак, такий порядок на певній стадії не виключає етап співвіднесення свідомості з отриманою з дискурсу концептуальною інформацією та пропозицією. Тому ми погоджуємося з думкою Т. ван Дейка про те, що макроструктури (у нашому випадку – гештальти) зрештою представлені базовим пропозитивним змістом пропозицій, пов'язаним із гештальтом (mapping) [20, р. 186–196]. Отримані макропропозиції кодуються глобальними текстовими структурами – текстовою когерентністю і когезією.

Отже, дискурс може бути досліджений і в текстовому, і в когнітивному вимірі, що дає змогу розглянути його найбільш об'єктивно й системно з урахуванням максимальної кількості позамовних факторів, у тому числі – й соціальну ситуацію. Саме немовні фактори, такі, як, наприклад, конверсаційні імплікатури, слугують додатковим повідомленням адресату й охоплюють звичайні лінгвістичні значення, контекстуальну інформацію, а також дають уявлення про загальний принцип кооперації або когерентності [22]. Принцип кооперації відображає сутність і зв'язність інформації у дискурсі, яка уможливила його сприйняття як єдиного динамічного, комплексного й гармонійно розвинутого організму.

Варто зазначити, що термін “ментальна структура” є “парасольковим”, оскільки вживається для позначення конструктів, які беруть участь у категоризації дійсності, що забезпечує функціональну варіативність відповідних конструктів свідомості. За всього розмаїття вибору, враховуючи принципові особливості об'єкта дослідження, а також інструментальну роль психічних процесів, які визначаються за допомогою виділення динамічної характеристики

психіки в єдину систему, вважаємо, що для опису механізмів вербалізації психічних процесів релевантним є гештальт як особлива модель ментального порядку. Це додатково підкреслює зв'язок і кореляцію лінгвістичного і позамовного знання.

Отже, дзеркально відображаючи структуру організації психічних процесів, концептуальний складник гештальта можна репрезентувати як систему перцептивної (відчуття, сприйняття), інтелектуальної (мислення, увага, уява, мова) і афективної (емоції, почуття, воля) сфер, що функціонують в єдності та цілісності. Результатом функціонування сфер гештальтної структури є нерозчленоване сприйняття й віддзеркалення навколишньої дійсності у свідомості суб'єкта [13]. Таким чином, гештальт поєднує переплетення концептуальної інформації та мовленнєво-розумової діяльності людини: подібний, схематичний, фреймовий, сценарний рівні або їхні різні комбінації. Окрім того, в сукупності елементів динамічної характеристики психіки гештальт сприяє вербалізації психічних процесів засобами сучасної мови. На думку В.М. Телії, гештальти усвідомлюються людьми, коли вони використовують образно мотивовані найменування – не тільки фразеологізми, а й слова [13].

За універсальних позитивних особливостей у міждисциплінарному вимірі, гештальт пройшов кілька стадій конструювання змісту. Власне поняття “гештальт” (Gestalt) виникло в німецькій мові, де вперше згадується в якості терміна у вченні К. Левіна і перекладається як “форма, структура” або “цілісна конфігурація”. Згодом у лінгвістичній науці термін “гештальт” трактується як структура організації думок, сприйняття, моторної діяльності і мови [7]. У витоків теорії гештальта стояли Дж. Лакофф [7; 8], Л.О. Чернейко [15] та ін., які розглядали його як цілісну розумову модель, здатну впорядкувати розмаїття явищ у свідомості. Вважається, що типовими гештальтами є концепти ЖИТТЯ, ЛЮБОВ, ГРА, НАСОЛОДА тощо.

Наразі і у психології, і у лінгвістиці про гештальт прийнято говорити не тоді, коли наявна схожість двох феноменів за кількістю ідентичних елементів (тобто, сума), а коли відсутня пряма кореляція між певним числом ідентичних елементів, яка виводиться з їх функціональних особливостей [13]. Як і у психологічному аспекті, в лінгвістиці особливо підкреслюється цілісність таких структур, яка зумовлена не просто сукупністю їхніх елементів, а їхніми якостями, що уможлиблює їхнє цілісне сприйняття. При цьому гештальти поєднують елементи “частина” і “ціле”, які пов'язані особливим співвідношенням “фігура-гло”. Функціонування принципу цілісності й співвіднесеності цілого та його частин, як показує системний аналіз робіт учених у галузі гештальт-психології й когнітивістики, може бути екстрапольоване у сферу синонімічних відношень, де актуалізація значень слів дорівнюється до актуалізації відповідного гештальта. Як свідчать дані сучасної гештальтпсихології, одна така когнітивна структура також не виключає наявності іншої та відповідно – третьої тощо. Результатом такої структуризації свідомості є різноманітна фонові структура, необхідна для повного розуміння будь-якої ситуації. Однак, у випадку беззаперечної наявності зазначених переваг, велика частина такої структури (якщо не цілком уся структура) не усвідомлюється.

Цікавим спостереженням гештальт-психологів є положення про висвічування частини в цілісній структурі гештальта. Так, процес розуміння, на їхню думку, висвічує тільки ті компоненти ситуації, які відповідають гештальту, й приховує або применшує значущість тих, які йому не відповідають. Окрім того, не менш позитивною властивістю гештальтів є зв'язок з іншими гештальтними структурами. Проектування частини одного гештальта тягне відображення другою гештальта, і, як результат, “успадкування” частинами другого гештальта властивостей першого. Відповідна динаміка гештальт-структури дозволяє їй набувати нових властивостей при перетині з іншими гештальтами [7], що й визначає його відкритість, енергетику та взаємозв'язок із зовнішнім середовищем. Такий стан речей відповідає розумінню поетапного розгортання схеми гештальта, коли у свідомості інтерпретатора здійснюється сприйняття поверхневих характеристик або категорій базового рівня узагальнення, що відповідає

розгортанню гештальтів, які потрапляють у фокус свідомості інтерпретатора. Останні відповідно до основного пропозиціонального змісту пропозицій виходять на рівень передачі змісту опорної одиниці дискурсу. При цьому на перший план виходить питання організації смислів, що співвідносяться з гештальтною структурою. Розгляд цього питання базується на припущенні про прототипну організацію, яка спирається на когнітивні засади обробки понять із подальшим співвіднесенням одиниці з прототипом-ядром-периферією. Завдяки такій прототипній організації смисл, закладений у значенні слова, порівнюється з номінацією і не є ізольованим від загальних знань про світ [9].

Отже, гештальт – це високоорганізована когнітивна модель, що виконує інструментальну роль і сприяє об'єктивному дослідженню вербалізації психічних процесів у сучасному англійському дискурсі. Крім того, гештальт розуміємо як концептуальне сховище смислів, переданих за допомогою лексичних одиниць психічних процесів, які здатні до постійних модифікацій на рівні не прототипних ознак та стійкості за рахунок прототипної бази. Важливими є такі позитивні властивості гештальта, як синкретизм і дискретність, фігура і фон, взаємозв'язок елементів. Також важливою особливістю гештальту, релевантного для когнітивного дослідження, є його здатність охоплювати фрейми в якості структурних одиниць. Звернемося безпосередньо до його опису.

Фрейм став одним із перших термінів субституції ментальної одиниці, введений у працях М. Мінського [11], який трактував його в якості структури даних для представлення стереотипної ситуації. З таких позицій фрейм розглядався як набір слотів, що містять типову інформацію, асоційовану з тією чи іншою стереотипною ситуацією. Відхилення від заданого фреймом курсу, на думку М. Мінського, забезпечується за рахунок наявності незаповнених слотів, здатних містити диференційовану інформацію для кожного конкретного випадку. Згодом, зрозуміло, термін фрейм набув більш комплексного трактування і зараз визначається як загальний каркас, стереотип, який щоразу наповнюється специфічним змістом [11]. Його формування здійснюється за умов співвіднесення отриманої з тексту інформації з тією галуззю практичних знань про світ, до якої безпосередньо належить отримане адресатом повідомлення. Така побудова охоплює основні типи репрезентації знань – модель ситуації, конструкти (описують знання, яке є частиною концептуальної системи), когнітивну карту слів, поняття, які слугують для позначення того, як людські уявлення зберігаються і функціонують в пам'яті, альтернативний спосіб бачення речей. Фрейми створюють “світ-посередник”, який є проекцією способів вираження змісту, характерних для мови. Зрештою, фрейм виступає в якості одиниці знань, структурованої навколо того чи іншого концепту, і містить асоційовані з ним відомості [16; 19]; як модель подання відомостей про стереотипну ситуацію; як одна з ментальних структур для репрезентації конкретних, часто повторюваних ситуацій [11].

Незважаючи на схожість і полярність поглядів, учені дотримуються думки про те, що структурно фрейм дещо неоднорідний, має структуру, яка сформована з безлічі слотів / осередків / вузлів / терміналів обов'язкового й факультативного порядку [2; 11; 28]. Спираючись на положення, розроблені О.Г. Беляєвською, вбачаємо у фреймі структуру, представлену верхнім і нижнім рівнями. На верхньому рівні базується інваріантна інформація у вигляді ментального каркаса обов'язкових елементів, а на нижньому – додаткова, факультативна інформація, передана необов'язковими елементами фрейму [2].

Висновки.

1. Підсумовуючи вищесказане, можна визначити дискурс як живий динамічний організм, злагоджену й функціональну систему, представлену своєрідними квантами інформації, які по чергово потрапляють до уваги суб'єкта.

2. Об'єднання гештальтної структури з метою підтримки безперервності теми в межах дискурсивного простору здійснюється за рахунок макропропозицій, які кодуються текстовою когеренцією і в базовій частині спираються на пропозиціональний зміст.

3. Враховуючи той факт, що в дискурсі актуалізуються макроструктури, тобто гештальти більшого і меншого порядку як динамічні структури, що володіють інваріантним ядерним змістом і прозорою периферією, можливим видається опис і характеристика принципів властивостей ментальних конструктів з метою їхнього подальшого моделювання.

4. Фрейми – це елементи, які належать до структури гештальта. Проте, останній не зводиться винятково до їх суми. Більше того, гештальт – це функціональна структура, яка впорядковує розмаїття окремих явищ і забезпечує складний взаємозв'язок вербального і невербального, мовних знаків і фреймів, втілених у мовні форми. Окрім того, гештальт як ментальна структура характеризується семантичною щільністю та різноманітністю лексем, які його вербалізують. Саме гештальт забезпечує формування і модифікацію їх семантики в певних дискурсивних умовах з урахуванням інтенцій комунікантів.

Такі висновки зумовлені урахуванням постулатів психологічної концепції енергетизма і вивільнення енергії при впливі зовнішніх факторів. Пошук відповіді на питання, як здійснюється вивільнення енергії, її приріст, а також пов'язані з цими процесами аспекти формування і модифікації значення лексичних одиниць, привертає нашу увагу до синергетики, яка може слугувати перспективою подальшого дослідження складних лінгвістичних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Языкознание / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М. : Большая советская энциклопедия, 1998. – С. 136–137.
2. Беляевская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах : когнитивные основания семантической структуры слова : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Елена Георгиевна Беляевская. – Москва, 1992. – 401 с.
3. Богданов В.В. Текст и текстовое общение : [учебное пособие] / Вадим Валентинович Богданов. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 67 с.
4. Варшавская А.И. Смысловые отношения в структуре языка : на материале современного английского языка / Алевтина Ивановна Варшавская. – Ленинград : ЛГУ, 1984. – 135 с.
5. Дейк Т.А. ван Контекст и познание. Фреймы знаний и понимание речевых актов / Т.А. ван Дейк // Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация : [сб. работ] / [сост. В.В. Петрова]. – Москва, 1989. – С. 12–40.
6. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика : [докл. VIII междунар. конф.], (г. Москва, 3–5 апреля 2001 г.) : в 2 т. / [отв. ред. Е.И. Диброва] // Московский государственный педагогический университет имени М.А. Шолохова. – Москва, 2001. – Т. 1. – С. 72–81.
7. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф ; [пер. с англ. Н.Н. Перцовой] // Лингвистическая семантика : [сб. ст.] / [сост., общ. ред. В.Л. Звегинцева]. – Москва, 1981. – С. 350–368.
8. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Когнитивные аспекты языка : [сб. ст.] / [под ред. В.В. Петрова, В.И. Герасимова]. – Москва, 1988. – С. 12–51.
9. Лапшина М.Н. Семантическая ЭВОЛЮЦИЯ английского слова: изучение лексики в когнитивном аспекте / М.Н. Лапшина. – СПб. : СПбГУ, 1998. – 159 с.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – Москва : Гнозис, 2003. – 276 с.
11. Минский М. Фреймы для представления знаний / Марвин Минский ; [пер. с англ. О.П. Гринбаума; под ред. Ф.М. Кулакова]. – Москва : Энергия, 1979. – 151 с.
12. Серио П. Как читают тексты во Франции / П. Серио // Квадратура смысла : фр. шк. анализа дискурса / [общ. ред. П. Серио]. – Москва, 1999. – С. 12–53.

13. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия ; [отв. ред. А. А. Уфимцева] // Академия наук СССР, Институт языкознания. – Москва : Наука, 1986. – 143 с.
14. Чейф У. Значение и структура языка / Уоллес Чейф ; [пер. с англ. Г.С. Шура]. – [2-е изд.]. – Москва : Едиториал УРСС, 2003. – 428 с.
15. Чернейко Л.О. Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л.О. Чернейко, В.А. Долинский // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология. – М., 1996. – № 6. – С. 20–41.
16. Beaugrande R. de Introduction to text linguistics / R. de Beaugrande, W.U. Dressier. – London ; New York : Longman, 1981. – 270 p.
17. Blakemore D. Understanding utterances : an introduction to pragmatics / Diane Blakemore. – Oxford : Blackwell, 1993. – 191 p.
18. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time : The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing / Wallace Chafe. – Chicago : University of Chicago Press, 1994. – 327 p.
19. Dijk T.A. van Studies in the pragmatics of discourse / Teun Adrianus van Dijk. – N.Y. : Mouton, 1981. – 331 p.
20. Dijk T.A. van Strategies of discourse comprehension / T.A. van Dijk, W. Kintsch. – N.Y. : Academic Press, 1983. – 418 p.
21. Dijk T.A. van Study of discourse / T.A. van Dijk // Discourse studies : a multidisciplinary introduction : 2 vol. / [ed. T.A. van Dijk]. – London, 1997. – Vol. 1 : Discourse as structure and process. – P. 1–34.
22. Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // Syntax and semantics / [gen. ed. J.P. Kimball]. – N.Y., 1975. – Vol. 3 : Speech acts. – P. 41–58.
23. Leech G.N. Principles of pragmatics / Geoffrey Neil Leech. – L. ; N.Y. : Longman, 1983. – 250 p.
24. Sacks H. Language / H. Sacks, E.A. Schegloff, G. Jefferson // Language. – 1974. – Vol. 50. – No. 4. – P. 696–735.
25. Schiffrin D. Approaches to discourse / Deborah Schiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p.
26. Sinclair J. McH. Towards an analysis of discourse : the English used by teachers and pupils / J.McH. Sinclair, R.M. Coulthard. – Oxford : Oxford University Press, 1978. – 163 p.
27. Sinclair J.McH. Teacher talk / J.McH. Sinclair, D. Brazil. – Oxford : Oxford University Press, 1982. – 174 p.
28. Stevenson S. A competition-based explanation of syntactic attachment preferences and garden path phenomena / S. Stevenson // 31st annual meeting of the Association for Computational Linguistics : [proceedings of the conference], (22–26 June, 1993, Columbus, Ohio, USA) / Ohio State University. Association for Computational Linguistics. – Columbus, Ohio, 1993. – P. 266–273.
29. Yule G. Pragmatics / George Yule. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 138 p.

Дата надходження до редакції 25.12.2014